№ 127 Յուլիսի 23 (Օգոստոսի 4) **1880** Յուլիսի 23 (Օգոստոսի 4) № 127

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ։ Առանձին համարները 5 կոպէկով։

—

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

—

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ"

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

—

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

—

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքական մտածմունքներ։—Ներքին տեսութիւն։ Կովկասեան համալսարան։ Նամակ Հին-Նախիջևանից։ Նամակ խմբագրին։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Վասպուրական։ Թիւրքիա։—«Մշակի» հեռագիրներ։—Յայտարարութիւններ։ — Բանասիրական։ Հայոց ուսումնարանների նախագիծ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄՏԱԾՄՈՒՆՔՆԵՐ

—

Թիւրքիան, ինչպէս հաղորդում են լրագիրները, տեսնելով որ եւրոպական պետութիւնները միաձայն են գործում արևելեան խնդրի վերաբերութեամբ, կամենում է այժմ այդ բոլոր պետութիւններից անջատել մի պետութիւն, այն է Գերմանիային։ Նա դիմել է Գերմանիային, խնդրելով որ գերմանական կառավարութիւնը ուղարկի Կ. Պօլիս փորձված ֆինանսիստներին, Թիւրքիայի ֆինանսները կարգի բերելու համար և նոյնպէս զինուորական պաշտօնեաներին, գործը վերանորոգելու համար։

Գերմանիան համաձայնվել է այդ առաջարկութեան հետ և ուղարկել է մի ֆինանսական պաշտօնեային, նոյնպէս թոյլ է տուել որ ցանկացողները գերմանացի զինուորականներից ուղևորվեն դէպի Թիւրքիա։

Բ. Դուռը, իր խելքով, դրանով կարծում է հասնել իր մտադրած նպատակին, կարծում է դրանով Գերմանիային եւրոպական պետութիւնների հետ ընդհանուր գործակցութենից անջատել կարողանալու։

Եւրոպական հասարակական կարծիքը և պարլամենտները ուշադրութիւն դարձրին Թիւրքիայի քաղաքականութեան այդ նոր փորձերի վրա։ Անգլիական պարլամենտում այդ մասին հարցումներ եղան։ Բայց Գլադստոնի մինիստրութիւնը հանգստացրեց հասարակական կարծիքը, յայտնելով, որ Գերմանիան իր մի քանի պաշտօնեաներ Թիւրքիա ուղարկելով, ամենևին չէ կամենում հեռանալ եւրոպական պետութիւնների ընդհանուր համաձայնութենից արևելեան խնդրի վերաբերութեամբ, բայց թոյլ է տալիս, ինչպէս և առաջվայ ժամանակները միշտ արել է, իր հպատակներին մտնել Թիւրքաց ծառայութիւնը։

Գերմանիան յայտնել է պաշտօնապէս, որ այն գերմանացի հպատակը, որ գերմանական արքունի ծառայութեան մէջ է գտնվում, երբ ուղևորվում է դէպի Թիւրքիա, պարտաւորված է լինում հրաժարական տալ իր ծառայութենից։

Այդ բոլորը ցոյց է տալիս որքան նեղ դրութեան մէջն է Թիւրքիան, որ այս տեսակ երեխայական միջոցներով կարծում է քանդել կարողանալու այն քաղաքական ներդաշնակութիւնը, որ տիրում է այժմ ամբողջ Եւրոպայում արևելեան խնդրի վերաբերութեամբ։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

—

«Голосъ» լրագրի բանասիրական բաժնի մէջ կարդում ենք հետևեալ յօդուածը Կովկասեան համալսարանի մասին։

Ներկայումս յաճախ խօսվում է Թիֆլիսի համալսարանի մասին։ Եւ ճշմարիտ Սիբիրեան համալսարանից յետոյ կովկասեանը ամենաանհրաժեշտն է։ Այնտեղ համալսարանը ոչ թէ միայն համապատասխան կը լինի բարձրագոյն ուսման պահանջներին, այլ մի և նոյն ժամանակ կովկասեան գիտնական հարցերի ծագեցնելուն և մշակմանը կը ծառայի։ Կովկասի մէջ չափազանց հարուստ նիւթեր կան ոչ թէ միայն բնագէտների, այլ և պատմաբանների և լեզուագէտների համար։ Մեր յարգելի բնագէտ Կ. Ֆ. Կեսլեր, վերջացնելով կովկասեան իր ճանապարհորդութեան նկարագիրը երկրի բարձրագոյն ուսումնական հիմնարկութեան ցանկութեամբ, նկատում է, որ համալսարանը Կովկասի մէջ որքան կարելի է շուտ պէտք է հիմնել, որովհետև այնպիսի հարցեր կան, մանաւանդ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՅՈՑ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ՄԻ ՆԱԽԱԳԻԾ

—

Մեր ամբողջ հայոց ազգը բաժանվում է երեք գլխաւոր դասակարգի, այսինքն երկրագործաց, արհեստաւորաց և վաճառականաց դասակարգերը։ Այս երեք դասակարգերից առաջինը համարվում է ամենաբազմաթիւը և ամենաչքաւորը, իսկ միւս երկու դասակարգերը թէպէտ թւով աւելի քիչ են, բայց աւելի հարուստ։ Առաջին դասակարգի պատկանողներն են մեր գիւղացիք, իսկ միւս երկու դասակարգերի պատկանողներն են մեր քաղաքացիք։ Սորանից հետևացնում ենք, որ բոլոր մեր ուսումնարանների ուսանողներն և ուսանողուհիներն են գլխաւորապէս երկրագործաց, արհեստաւորաց և վաճառականաց զաւակներ։ Այժմ տեսնենք հայ երկսեռ ուսանողները եթէ մեր այժմեան չորս կարգի ուսումնարանների պրօգրամայի համաձայն երբ և իցէ իրանց ուսումը աւարտեն և ուսումնարաններից դուրս գան, արդեօք նրանց ո՞ր դասակարգի համար պատրաստ կարող ենք համարել և կամ նոքա կարո՞ղ են կազմել երկրագործաց, արհեստաւորաց կամ վաճառականաց համար մի տեսակ թարմ ոյժ։ Ըստ մեր դատման ոչ. որովհետև հայ ուսանողը մեր ուսումնարաններից ոչ մինի մէջ չէ սովորում ո՛չ երկրագործութիւն, ո՛չ արհեստ և ո՛չ էլ վաճառականութիւն։ Եւ դորա համար չէ՞ միթէ որ մեր հայ ուսանողը շատ անգամ ստիպված թողնում է երկրագործաց, արհեստաւորաց և վաճառականաց դասակարգերը, որոնցից մինին անշուշտ ինքն էլ է պատկանում, և սկսում է որոնել ուրիշ դասակարգի մարդիկ և ուրիշ գործունէութեան ասպարէզներ, ինչպէս օրինակ ուսուցչութիւն, քահանայութիւն և երբեմն էլ ընտրում է ստրճանաւորաց ասպարէզը։ Այս երեք դասակարգի մարդկանց խմբերի մէջ խառնվելով մեր հայ ուսանողը, բնականաբար խորթվում է իր ծնողաց տանից, նոցա գործունէութեան ասպարէզից։ Ուրեմն, այսպիսով մեր ուսումնարանները նպաստում են բաժանելու հարազատ որդուն իր հօրից, հարազատ աղջկանը իր մօրից.... Այս կերպ բաժանվելով է, որ մեր երկրագործք, արհեստաւորք և վաճառականք հետզհետէ կարող են զրկվել իրանց միջի թարմ և զօրեղ ոյժերից այնչափ, որ նոյն իսկ ամեն մի դասակարգը կարող է հիմքից խախտվել, այսինքն ժողովրդի մէջ մտած արդիւնաբերական հոգին հետզհետէ թուլանալով կարող է միանգամայն անհետանալ։ Մինչդեռ մեր ուսումնարանները ընդհակառակն պէտք է պատրաստէին մեծ մասամբ երկրագործներ, արհեստաւորներ և վաճառականներ, աւելի լաւ ասել, գործնական կեանքի յարմար մարդիկ։ Եթէ այժմեանէ մեր ուսումնարաններում հայ երկսեռ մանկտին կրթվում է այնպէս, որ սա արհամարհանօք է նայում երկրագործի, արհեստաւորի և վաճառականի վրա իբրև կոպիտ, անտաշ և տգէտ մարդկանց վրա, ուրեմն մեր կրթութեան վերաբերմամբ կարող ենք ասել, չատ հեռու չէ։

Ցիրաւի, միթէ նպատակայարմար է, երբ մենք երկրագործի, արհեստաւորի և կամ վաճառականի մանչ ու աղջիկ զաւակներին տարիներով սովորեցնում ենք թէ փարիզը աշխարհիս ամենագեղեցիկ քաղաքն է, Կիւրոսը, Տիգրան I-ը, Նապօլէօն Բօնապարտը երևելի թագաւորներից են եղած, ի՞նչ սերտ յարաբերութիւն կարող է այս ամենը ունենալ այն ուսանողի ապագայ կեանքի հետ, որի գործունէութիւնը պէտք է լինեն երկրագործութեան, արհեստագիտութեան կամ վաճառականութեան ասպարէզները, որոնց մէջ հայ ուսանողին հարկաւոր է գիտենալ միայն թէ ո՛ր տեսակ հողը աւելի շատ քանակութեամբ և լաւ տեսակով արտադրութիւն, բերքեր կարող է ունենալ. յետոյ այս բերքերից ի՞նչ տեսակ կեանքի յարմար և հարկաւոր արհեստական մթերքներ կարելի է պատրաստել և ի վերջոյ գիտենալ թէ երբ և ո՛ր տեսակ պատրաստի կամ անպատրաստի մթերքներ հարկաւոր է տեղափոխել մի քաղաքից միւս քաղաք, ուրիշ երկրների հարստութիւնքը գրաւելու և ձեռք բերելու համար։

Այս բոլոր դժբաղդութիւնը, որ մի ամբողջ սերնդի համար առաջ է գալիս, գլխաւորապէս նորանից է, որ մեր ազգային հոգևոր ուսումնարանների պրօգրամայի կազմակերպութիւնը բոլորովին չէ յարմարեցրած մեր ազգի իսկական ուղղութեան և նորա էական կարիքներին։ Բայց ո՞վ է կազմել այդ պրօգրամման. պատասխանը կարճ է —հայ ուսուցիչը, ընթերցող։ Իսկ թէ ինչո՞ւ հայ ուսուցիչը այդպիսի պրօգրամմա է կազմել, լսիր հետևեալը, այն ատեն կը հասկանաս։

Մեզանից որին չէ պատահած լսել կամ կարդալ լրագիրների մէջ՝ թէ այս կամ այն ուսումնարանի ուսուցիչը հեռացել է և նրա տեղը ուրիշն է վարձվել. յետոյ այս վերջինն էլ, հազիւ մի տարի պաշտօն վարելուց վերջը նոյն վիճակի է հասել և այլն։ Այսպէս հետզհետէ հայ ուսուցիչը մի ուսումնարանից միւս ուսումնարան ստէպ կամայ և ակամայ տեղափոխվելով, ի վերջոյ միանգամայն ընդ միշտ զզվում է դասատուի արուեստից և թողնելով մեր ուսումնարանը իր համար ուրիշ գործունէութեան ասպարէզ է ընտրում։ Չէ՞ որ այս ատեն պարապ պաշտօն է մնում. բայց բաց թողած պաշտօնը ներկայումս կարո՞ղ է երկար ժամանակ պարապ մնալ, քանի որ մեզանում, ինչպէս ամենայն տեղ, սովալլուկների թիւը քիչ չէ, որոցմէ մինին քաղցը ստիպում է ընդունել հայ ուսուցչի պաշտօնը, որին ինքը գուցէ ոչ մի յարմարութիւն և արժանաւորութիւն չունի։ Աւելի պարզեմ ասածս։ Երբ մի ոք մեր ուսումնարաններում ուսուցչական ասպարիզում որ և է պաշտօն է ստանում, նա հաստատ մտքով և անխախտելի կամքով յանձն չէ առնում վարել այդ պաշտօնը. վասն զի հայ ուսուցիչը բնաւ երբէք նպատակ չէ դնում իր համար օգուտ քաղել իր պաշտօնից՝ ուսումնասիրել մանկավարժական գործը և հարստացնել իր հմտութիւնը դաստիարակութեան գործի մէջ, այլ նա ապրում է այն մտքով, որ մի ժամանակաւոր ապաստանարան ունենայ ուսումնարանի մէջ, իսկ յետոյ միջոց գտնէ ուրիշ գործունէութեան ասպարէզ, ուրիշ աւելի ապահով դրութիւն ճարել իր համար։ Ուրեմն մեզանում ուսումնարանի մէջ գործողը—հայ ուսուցիչը—ունի այլ նպատակ՝ նպատակ արտաքոյ ուսումնարանի. իսկ արտաքոյ ուսումնարանի ապագայ փնտռող և նպատակ ունեցող հայ-ուսուցիչը երբէք չէ կարող ուսումնարանի բուն շահերի վրա լուրջ մտածել և ընդունակ լինել կազմել այլ պրօգրամա քան թէ այն, որով մեր ապագայ սերունդը օրըստօրէ անզգալի կերպով պիտի շեղվի մեր ազգի պատմական ուղղութենից։ Ուրիշ բան կը լինէր եթէ հայ ուսուցչի նիւթական պայմանները այնպէս լինէին, որ ուսուցչական պաշտօնը յանձն առնելով, դասատուն վստահ լինէր որ 20—25 տարի դաստիարակողի ծանր պաշտօնը վարելով, իր ծերութեան ժամանակ նա չի մնայ առանց մի կտոր հացի, առանց հատուցման իր մատուցած բազմամեայ ծառայութեան համար։ Իսկ եթէ այսպէս լինէին դասատուի պայմանները, այն ժամանակ դասատուի ասպարէզը կը մտնէին այնպիսի ընդունակ մարդիկ, որոնց տուած ուղղութիւնը և պրօգրամման կը լինէր բոլորովին այլ, քան թէ հիմիկվանը։ Բայց ցաւալին այս է, որ մեզանում ոչ ոք չէ մտածում, թէ ինչպէս կարելի է ապահովացնել հայ-ուսուցչի ներկան և ապագան, երբ նա գործել է անխոնջ 20—25 տարի։ Այս տարախտութիւն չէ՞ դէպի ազգային գործիչները, երբ այդ մասին ոչ մէկը չէ մտածում....

Բոլոր վերև խօսածներից գալիս ենք այն եզրակացութեան, որ մեր ուսումնարանների գոյութեան հիմքը կանգնած է երկու էական կէտերի վրա—տնտեսական և ուսումնական, որոնցից երկուսն էլ գտնվում են այնչափ խանգարված ու խախուտ դրութեան մէջ, որ ամենահարկաւոր է նրանց անյապաղ կազմակերպութիւնը, որի մասին աhա սկսում ենք։

Այն սկզբունքը, որից մենք առաջ կը գանք, կայանում է նորանում, որ բոլոր Ռուսաստանի մեր ազգային, հոգևոր ուսումնարանների տնտեսական և ուսումնական վարչութիւնը հարկաւոր է կենտրոնացնել այնպիսի մի հիմնարկութեան մէջ, որը լինելով օրէնսդիր և ուղեցոյց բոլոր ուսումնարաններին, կարող լինի ենթարկել մեր ուսումնարանները մի որոշ կանոնի և հաստատուն ընթացքի։ Եւ այդպիսի հիմնարկութեան շնորհիւ

հնութիւններին վերաբերող, որոնց լուծելը քանի յետաձգվի, այնքան դժուար կը լինի:

Լրագիրների տեղեկութիւնների համեմատ կովկասեան համալսարանի բացման համար, բացի հողից, որ Թիֆլիսը ձրիաբար է տալիս, 160,000 պատրաստի գումար կայ, որից 100,000 ր. Թիֆլիսն է նուիրել, 40,000 Քութայիսի կալուածական բանկը և 20,000 Քութայիս քաղաքը: Այդ նուիրատուութիւնները արված են կամաւորապէս և երկրի համար ամենադժուար ժամանակ: Թէպէտ 160,000 ր. գումարը բաւական աննշան է, եթէ համեմատենք հարկաւոր եղած ծախսերի գումարի հետ, բայց որովհետև միւս քաղաքներն էլ անտարբեր չեն մնայ դէպի կովկասեան համալսարանը, բացի այդ համալսարանի համար կարելի կը լինի ծախսել այն գումարները, որոնք գործ են ածվում զանազան օգտակար ձեռնարկութիւնների համար, ուրեմն պետական գանձարանը շատ քիչ ծախսեր կանի և տեղական միջոցները աւելի օգտակար կերպով կը գործածվեն:

Ներկայումս շատ հիմնարկութիւններ գոյութիւն ունեն միայն դիրեկտօրների համար: Գնացէք Թիֆլիս, կովկասեան թանգարանը և դուք գլխաւոր մուտքի դրան մօտ կը տեսնէք D-r Gustav Radde, թանգարանի դիրեկտօրի հասցէն, որը շինութեան ամենալաւ բաժնի մէջ է բնակվում, իսկ թանգարանը պէտք է մտնել ետևի մուտքով: Դեռ լաւ է, որ շաբաթվայ մէջ գոնեա մի քանի անգամ թանգարանը բաց է լինում, իսկ գրադարանը ամբողջ ամառը փակված է լինում և այնտեղից ոչինչ տեղեկութիւն չէ կարելի ստանալ: Բայց թանգարանը քննելուց յետոյ էլ ոչինչ օգուտ չէք ստանայ, որովհետև հանքային օրինակները մարդու հասակից բարձր են դարսված, իսկ օրինակների տեղերը չեն որոշված:

Մինչև այժմ արած նուիրատուութեան քանակութեամբ Քութայիսն էլ Թիֆլիսից յետ չէ մնացել, այդ պատճառով աւելի լաւ է համալսարանի տեղը չը որոշել, մինչև այդ հարցը լաւ չը քննվի, որովհետև Քութայիսն էլ բաւական շատ յարմարութիւններ ունի և մինչև անգամ մի քանի առաւելութիւններ Թիֆլիսից:

Հասկանալի է, որ բանալով կովկասեան համալսարան, պէտք է ձգտել, որ համալսարանին որքան կարելի է ընդարձակ միջոցներ տրվին ծաղկելու համար: Այդ պատճառով պէտք է չը կրկնել այն սխալը, որ պատահեց Վարշավայի համալսարանի հետ, որ միայն անունով է համալսարան և շարունակում է մնալ միայն բարձր ուսումնարան: Իմ կարծիքով Վարշավայի բարձր ուսումնարանը այժմեան համալսարանից աւելի մեծ առաւելութիւններ ունէր: Այդ ուսումնարանի բոլոր ուսուցիչները հաւասար իրաւունքներ ունէին: Եթէ ցանկալի է բուն ռուսական համալսարան, ուրեմն պէտք չէ օտարներին ընդունել, իսկ եթէ ընդունվում են և օտարները, պէտք է նրանց նոյն իրաւունքները տալ, ինչ որ ունեն ռուս դասախօսները: Եթէ հինգ տարվայ ծառայութիւնը ռոճիկի աւելացածի իրաւունք է տալիս, հարկաւոր է, որ այդ իրաւունքը իրական լինի և ոչ թէ կախված լինի ռէկտօրի անձնական հայացքից:

Կովկասեան համալսարանի գլխաւոր բաժիններից մէկը անկասկած ֆիզիկօ-մաթեմատիկական բաժինը կը լինի: Հէնց սկզբից հարկաւոր է նրան այնպիսի դրութեան մէջ դնել, որ կարողանայ ամենամեծ օգուտը տալ: Այդ նպատակին գլխաւորապէս երկու միջոցներով կարելի է հասնել, բանալով ֆիզիկօ-քիմիական բաժին և ընդունելով ռէալական ուսումնարանների աշակերտներին գոնեա ֆիզիկօ-մաթեմատիկական բաժնի մէջ:

Ֆիզիկօ-քիմիական մասը հասցնում է առարկաների աւելի խելացի բաժանմունք և միմեանց հետ կապ ունեցող գիտութիւնների միացմունք: Այդպիսի բաժին կայ Խարկովի համալսարանի մէջ: Կիեվի համալսարանը թէպէտ և խնդրեց թոյլտուութիւն մինիստրութիւնից, բայց չը ստացաւ զանազան պատճառներով:

Ռէալական ուսումնարանները ծանր և անբարեյաջող հանգամանքներով են շրջապատված: Երևում է, որ նրանք ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրութեան անհարազատ զաւակներ էին, էլ չենք խօսում, որ այդ ուսումնարաններից խլվեցաւ գիմնազիա անունը, մեդալ ստանալու իրաւունքը և այլն: Նրանք նախապէս այն էլ չէին, ինչ որ պէտք է լինէին սկզբնական նախագծին համեմատ: Կլասիկական գիմնազիայից ռէալական ուսումնարանի համապատասխան դասատուն անցնելը առանց քննութեան, ռէալական ուսումնարաններին վատ աշակերտների հաւաքածու էր դարձնում: Այսպիսի տեղափոխութիւն կարելի դարձնելու համար հարկաւոր եղաւ ռէալական դպրոցի IV դասատունը յարմարացնել կլասիկական գիմնազիայի նոյն դասատանը և այդպիսով չափազանց ծանրաբեռնել V դասատունը:

Ռէալական ուսումնարանների մէջ բացակայ են լրացուցիչ այն դասատունները, որտեղ սկզբնական նախագծին համեմատ պէտք է պատրաստվէին համալսարան մտնել ցանկացող ռէալական ուսումնարանների աշակերտները:

Հարկաւոր է ռէալական ուսումնարանների ուսումնական շրջանին մի տարի էլ աւելացնել և լրացուցիչ դասատան կուրսը բաժանել եօթ տարիների վրա (ուսումնական ամբողջ շրջանի վրա) և ուսումը աջողութեամբ աւարտող աշակերտներին իրաւունք տալ ոչ թէ միայն բարձրագոյն մասնագիտական ուսումնարանները մտնել, այլ և համալսարանի ֆիզիկօ-մաթեմատիկական բաժինը:

ՆԱՄԱԿ ՀԻՆ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻՑ

12 յուլիսի

Ձեր պատուական լրագրի № 114 տպված էր մի լուր Թմբուլ գիւղից, որպէս թէ իմ և Թեմական տեսուչ պ. Պօղոսեանցի աշխատութեամբ նոյն գիւղի բնակիչ պ. Բաղալ Կոնստանեանցը կտակեց Նախիջևանի երկսեռ դպրոցներին 5000 րուբլի, և ես և պ. Պօղոսեանցը այդ կտակը հաստատեցինք: Որովհետև այդ լուրի մէջ յիշվում է իմ անունը, արդարութիւնը երևան հանելու համար հարկաւոր եմ համարում գրել այդ մի քանի խօսքերը: Ոչ ես և ոչ Պօղոսեանցը ոչ մի աշխատութիւն չենք յանձն առել համոզելու պ. Կոնստանեանցին կտակ անելու և չէինք կարող էլ կտակը հաստատել, որովհետև առակն ասում է «կտակ զկնի մահուան հաստատեսցի» իսկ պ. Կոնստանեանցը անցեալ 1879 ամի 7 յուլիսի առաջարկեց ինձ, ինչպէս տեղական նոտարիուսի, վաւերացնելու կտակը, որի մէջ նա նշանակեց Նախիջևանի երկսեռ դպրոցներին 5000 րուբլի, Երուսաղէմայ սուրբ Յակոբայ դպրոցին 3000 րուբլի և սուրբ Էջմիածնի վանքին 100 րուբլի և այդ տեղեկութիւնները իր ժամանակին հրատարակվեցան «Մշակի» մէջ:

Աւելորդ չեմ համարում մի քանի խօսք հաղորդել պ. Պօղոսեանցի Նախիջեւան գալու և տեղական դպրոցների վերաբերութեամբ կատարած կարգադրութիւնների մասին: Անցեալ յունիսին պ. Պօղոսեանցը շնորհ բերեց Նախիջեւան և կամեցաւ յարութիւն տալ տղայոց մեռեալ դպրոցին, որը փակված էր հոգաբարձուների և վարժապետների մէջ ծագած զանազան անբաւականութիւնների պատճառաւ: Իսկ այդ նորան չը յաջողվեց, որովհետև նա իր անհամբեր, անտեղի, անվայել խօսքերով հոգաբարձուաց նստի մէջ, անպատւեց մի քանի հոգաբարձուների, յարուց նոցա, վարժապետների և ժողովրդի մէջ աւելի մեծ կուսակցութիւններ: Յետոյ փոխմանց, և աշխատեց իր սխալը ուղղել, սկսեց քարոզներ կարդալ, խնդրել այս կամ այն պարոններին, որ մի ընդհանուր ժողով կազմեն, հաշիւ առնեն հոգաբարձուներից, որոնց մեղաւորին և ուսումնարան փակողին,—այդ էլ չը յաջողվեց: Վերջապէս Կայէնի, Յուդայի անէծքը թափեց Նախիջեւանցիների վրա ու հեռացաւ: Այդ բոլոր խայտառակութիւններից յետոյ, օգուտ քաղելով հին հոգաբարձուների և վարժապետների հրաժարական տալուց, մի քանի ուսեալ երիտասարդներ երկսեռ դպրոցների ղեկը իրանց ձեռքը առին, աշակերտներին և աշակերտուհիներին աշխոյժ տալու և նոցա տարեկան աշխատութիւնը իմանալու համար նշանակեցին հարցաքննութիւններ և հանդիսաւոր կերպով ակտ կատարեցին: Իսկ հիմայ նոյն պարոնները ամեն կերպ ջանքեր և աշխատութիւններ գործ են դնում դպրոցների բարոյական և նիւթական դրութիւնը բարելաւաց-

---

կարելի կը լինի մեր ուսումնարանների տնտեսական և ուսումնական մասերի մէջ կատարել հետևեալ վերանորոգութիւնը:

Մեր բաժանած վեց կարգի բոլոր ուսումնարանների դրամական և անշարժ կայքերը և նորանցից ստացված բոլոր եկամուտները յանձնել մի կենտրոնական ժողովի իշխանութեան, որ կանուանվի ընդհանուր տնտեսա-ուսումնական ժողով:

Միանգամ որ այս տնտեսա-ուսումնական ժողովը ուսումնարանաց այստեղ այնտեղ ցրված դրամագլուխները և անշարժ կայքերից ստացված եկամուտները կենտրոնացնելու իրաւունքը ունեցաւ, այնուհետև կարելի է բոլոր ուսումնարանների անունով եղած դրամագլուխները հանել զանազան մասնաւոր բանկերից, յետ առնել մասնաւոր անձերից և անմիջապէս, միացնելով ի միասին, տալ բոլորը ի շահեցողութիւն մի որ և է պետական բանկում: Ուսումնարանաց անշարժ կայքերից ստացված բոլոր եկամուտների մի որոշված փոքր բաժինը անընդհատ ուղարկել նոյն պետական բանկը ընդհանուր դրամագլուխը աճեցնելու նպատակաւ, իսկ միւս մնացած մեծ բաժինը ուղղակի գործածել ուսումնարանների տնտեսական և ուսումնական մասերը հոգալու համար: Այսպէսով բոլոր մեր ուսումնարանները կունենան մի ընդհանուր դրամագլուխ և ընդհանուր անշարժ կայքեր, որոնցից ստացված եկամուտները դիւրին կը լինի մասնադրել ուսումնարանների վրա:

Ուսումնարանաց ընդհանուր դրամագլուխը աճեցնելու նպատակաւ տնտեսա-ուսումնական ժողովը պէտք է ի նկատի ունենայ հետևեալ աղբիւրներն էլ:

Մանկավարժական ասպարիզում ամեն մի գործողից պահանջել միանուագ 20 րուբլի, երբ ուսուցիչը գիւղական ուսումնարաններում ուսուցչութիւն անելու վկայական կը ստանայ. քաղաքական երկսեռ ծխական դպրոցներում ծառայողներից, ուսուցչական վկայական տալու ժամանակ, պահանջել միանուագ 25 րուբ., թեմական դպրոցներում ծառայողներից—30 րուբլ և հոգևորականաց ուսումնարաններում ծառայողներից պահանջել միանուագ 35 րուբլի *).

Մտցնել բոլոր եկեղեցիներում ուսումնարանաց անունով մշտագանձարան: Պահանջել ամեն մի նորեկ մանչ կամ աղջիկ ուսանողից 25 կոպ.: Գիւղական ուսումնարաններում աւարտող ուսանողից պահանջել 30 կոպ., երբ սրա ուսման աւարտելուն վկայական կը տրվի: Քաղաքական երկսեռ ուսումնարաններում աւարտողներից պահանջել 1 րուբլ իւրաքանչիւրից: Թեմական դպրոցներում իւրաքանչիւր ուսումնաւարտ ուսանողից վկայական տալուց առաջ պահանջել 2 րուբլ: Հոգևորականաց ուսումնարաններում ուսումնաւարտ ուսանողից վկայական տալու ժամանակ պահանջել 3 ր., իսկ երբ մի ուսանող, առանց ուսման ընթացքը աւարտելու, ուսումնարանից դուրս է ելում և կը ցանկայ վկայական ունենալ, թէ ինքը այս կամ այն դասարանի աշակերտ է եղել, այս դէպքերում պահանջել իւրաքանչիւրից, նայելով որ կարգի ուսումնարանի աշակերտ է, ուսումնաւարտ ուսանողների վկայականաց համար վերև նշանակված գների կէսը: Մասնաւոր գիւղական երկսեռ ուսումնարան բաց անող ուսուցչից *) պահանջել ամենայն տարի, քանի որ ուսումնարանի գոյութիւնը չէ վերջացած, 120 րուբլ: Քաղաքական երկսեռ ուսումնարան բաց անողից էլ տարեկան 180 րուբլ պահանջել: (Այս տեսակ մասնաւոր երկսեռ ուսումնարանների ուսումնական մասը տնտեսա-ուսումնական ժողովը առնում է իր լիակատար իրաւասութեան տակ):

Այս տեսակ աղբիւրներից բաւական նշանաւոր գումարներ հետզհետէ կազմելով, կարելի է ուսումնարանաց ընդհանուր դրամագլուխը կամաց կամաց աճեցնել:

Ուսումնարանաց ընդհանուր դրամագլխին ոչ մի դէպքում պէտք չէ դիպչել. իսկ սորանից ստացված տոկոսների մեծ բաժինը գործածել դպրոցների ուսումնական մասի վրա, օրինակ ուսումնարանական գործում ծառայողների ռոճիկները մատակարարել և դպրոցների ուսումնական պիտոյքները հոգալ: Իսկ ընդհանուր դրամագլխից ստացված տոկոսների մի բաժինն էլ յատկացնել դպրոցների շինութեանց համար: Երբ ընդհանուր դրամագլխի շահերը գործածվելիս լինեն ուսումնարանների տնտեսական և ուսումնական ապահովութեան համար, մեր կարծիքով, անհրաժեշտ հարկաւոր է այդ տոկոսների մի մասը յետ ձգել միայն և եթ մանկավարժական ասպարիզում գործողների ապագան ապահովելու նպատակաւ, այսինքն կազմել մի տեսակ հասոյթի կասսա (пенсионная касса), որի կազմակերպութեան միւս գլխաւոր աղբիւրը կը լինի իւրաքանչիւր մանկավարժի ռոճկի մի մասը անընդհատ պահանջելով: Ահա այս հասոյթի արկղից կը բաժանվեն ծառայողաց, նայելով նոցա պաշտօնավարութեան ժամանակամիջոցին, պատկանելիք հասոյթները: Հասոյթի արկղը հիմնելը մեզ թւում է ուսումնարանի գլխաւոր բարենորոգումներից մէկը, վասն զի հայ-ուսուցչի վիճակը յարատև և հիմովին կերպով ապահովելուց վերջը միայն կարելի է արժանաւոր և իրանց գործին հմուտ դասատուներ գտնել: Գուցէ այդ ամենահարկաւոր պայմանի բացակայութիւնից է գլխաւորապէս, որ մեր ուսումնարանները զրկված են հմուտ մանկավարժներից: Իսկ եթէ վերոգրեալ ընդհանուր դրամագլխի շահերի մի մասից կարելի կը լինի կազմել անակնկալ ծախսերի համար մի արկղ էլ, այդ աւելի լաւ, վասն զի այն ատեն կարելի է օգուտ քաղել այդ արկղից ամենայն դէպքերում, երբ ազգին յանկարծակի վրա է հասնում մի սոսկալի դժբախտութիւն, ինչպէս օրինակ այս տարվայ սովը: Նեղ օրվայ համար այս տեսակ մի մշտական աղբիւր ունենալը՝ մանաւանդ հարկաւոր է հայոց ազգին անոր համար, որ մենք զանազան փորձերով արդէն տեսանք, որ երբ Տաճկահայաստանում հարիւրներով կոտորվում են սովից մեր եղբայրները, ամեն ջանք գործ դնելուց էլ վերջը, դարձեալ չենք կարողանում ամենանուազ անգամ օգնութիւն հասցնել նոցա:

Ամենայն քաղաքի կամ գիւղի մէջ, ուր հիմնված է արդէն կամ որոշված է հիմնել մի որ և է ուսումնարան, անշուշտ հարկաւոր է գոնէ տարին մի անգամ հայ բնակչաց ճիշդ վիճակագրութիւնը անել և յետոյ ըստ այնմ ուսումնարանների թիւը աւելացնել կամ պակասեցնել: Այս կերպով կունենայինք գոնէ Ռուսաստանի բոլոր հայ բնակչաց մօտաւորապէս ճիշդ թիւը, որ մինչև այժմ անհնարին է եղած իմանալ: *)

Կենտրոնական տնտեսա-ուսումնական ժողովը պէտք է ունենայ տպարան, բոլոր ուսումնարանաց համար ուսումնական պիտոյքների դեպօ և մի մանկավարժական շաբաթաթերթ, որով կարելի կը լինի ուսումնարաններին մի որոշ ուղղութիւն տալ:

Վերոգրեալից մենք հետևացնում ենք, որ բոլոր մեր ուսումնարանների շարժական և անշարժ կայքերը մի ընդհանուր կենտրոնական տնտեսա-ուսումնական ժողովի իրաւասութեան ենթարկելուց վերջը և կազմելով մի ընդհանուր ուսումնարանական դրամագլուխ հանդերձ հասոյթի և անակնկալ ծախսերի արկղներով, մենք համոզված ենք որ այդ կերպով միայն կարելի է մեր ուսումնարանների առաջին հիմքը, այն է տնտեսական մասը վերանորոգել և հաստատուն կերպով կազմակերպել:

Սորանից վերջը կը մնայ նոյն տնտեսա-ուսումնական ժողովին վերանորոգել և նպատակայարմար կերպով կազմակերպել մեր ուսումնարանների երկրորդ գլխաւոր հիմքը, այն է ուսումնական մասը: Սորա համար մենք անհրաժեշտ ենք համարում յիշեցնել ընթերցողին գիտելիքներ, որոնք հետևեալն են:

(Կը շարունակվի)

---

*) Ուսուցչաց վկայականների և գիւղական, քաղաքական և հոգևորականաց ուսումնարանների մասին տես նախագծի յետագայ ուսումնական մասի մէջ:

*) Ուսուցչական վկայական ունեցողին միայն հարկաւոր է թոյլ տալ մասնաւոր ուսումնարան բաց անել:

*) Այս կարևոր հարցի մասին «Մշակը» իր անցեալ տարվայ համարներում մի քանի անգամ հրաւէրներ կարդաց, բայց ցաւակցաբար անցան ապարդիւն: